УДК 141.3 (430)“18/19”

Слободян О. Р.
https://orcid.org/0000-0001-7136-6091

РЕЦЕПЦІЯ ІДЕЙ МАРБУРЗЬКОГО НЕОКАНТІАНСТВА У РАННІЙ ПЕРІОД ТВОРЧОСТІ ЄВГЕНА СПЕКТОРСЬКОГО

У статті проаналізовано генеалогію неокантіанських ідей у творчості видатного філософа і правознавця, професора й останнього ректора Університету Св. Володимира Євгена Васильовича Спекторського (1875–1951) у контексті інтелектуальних та освітянських тенденцій в Європі та Російській імперії на зламі XIX–XX ст. Аналізуючи ранній період творчості Є. В. Спекторського, пов’язаний із його викладацькою та науковою діяльністю на юридичному факультеті Варшавського університету, серед вагомих чинників, що вплинули на формування наукових зацікавлень і творче сприйняття філософом основних ідей марбурзької школи неокантіанства, автор розглядає інтелектуальне спілкування з науковим керівником, професором-правознавцем Олександром Львовичем Блоком (1852–1909), перейнятим ідеєю створення і обґрунтування класифікації наук, а також безпосереднє ознайомлення з інтелектуальним життям Західної Європи початку XX ст. під час тривалих закордонних наукових відряджень. Особливу увагу у статті приділено аналізу змісту друкованих праць і неопублікованих рукописів Є. В. Спекторського, написаних у 1903–1910 рр. Автор з’ясовує, що їхньою основною тематикою є поняття та основні положення критичного ідеалізму, а також його застосування у процедурах раціонального обґрунтування наук (передусім – суспільних) шляхом постановки цілей та уточнення регулятивних ідей для спрямування суспільствознавців у їхніх дослідженнях. Відтворено логіку критичного аналізу Є. В. Спекторським ідей очільника марбурзької школи Германа Когена (1842–1918) щодо розбудови етики як «математики природознавства», яка є свідченням творчого, продуктивного осмислення вченим філософського доробку неокантіанства.

Ключові слова: Є. В. Спекторський, О. Л. Блок, Г. Коген, академічна філософія, неокантіанство, Варшавський університет, критичний ідеалізм, наукова філософія, енциклопедія наук.

Дослідження творчої спадщини Євгена Спекторського (1875–1951) – видатного філософа, правознавця, декана (1918) та останнього ректора (1918–1919) Університету Св. Володимира, а також систематичний аналіз його філософського доробку досі залишаються актуальним завданням української історико-філософської науки. Багатовекторність досліджень і зацікавленість Є. В. Спекторського у різних філософських та історико-філософських проблемах роблять це завдання складним і комплексним, адже впродовж життя мислитель був прихильним до різних філософських течій і методологій, переживши творчу еволюцію від неокантіанства марбурзького напряму до суто історичних досліджень, а згодом – до релігійної філософії та прояснення взаємозв’язків між християнством і європейською культурою. Окреслюючи «філософські метаморфози» Євгена Спекторського, його колега по Університету Св. Володимира, відомий релігійний мислитель Василь Зеньковський слушно зазначав: «От первоначального увлечения немецким идеализмом Евгений Васильевич довольно рано перешел к философскому релятивизму, к которому его склоняли его исторические исследования. Но на этом не остановились философские исследования Евгения Васильевича, – от релятивизма он перешел безоговорочно к христианскому идеализму, который лег в основу различных его построений» (Зеньковский, 1975, с. 317).

У цій статті ми зосередимо увагу на ранньому етапі творчості Є. В. Спекторського, прагнучи не лише дотримання хронологічної послідовності у висвітленні життя і творчості мислителя, а й маючи намір звернути увагу фахівців на багатющу рукописну спадщину мислителя з проблем філософії та методології науки, значна частина якої зберігається у його особовому фонді (№ 43) в Інституті рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського, досі майже невідому дослідницькому загалу.

Як відомо, з 1870–1880-х рр. німецький мислитель Іммануїл Кант стає однією з найбільш популярних фігур у працях російських філософів, публіцистів і навіть письменників. На межі XIX–XX ст. рецепція філософії І. Канта відбувалася

© *Слободян О. Р.,* 2018

переважно в межах критики його вчення з позицій релігії та релігійної філософії. «Все усилия, связанные с критикой, полемикой и попытками опровержения кантовских положений – даже в сфере теоретического, или "чистого" разума, – зазначає дослідниця неокантіанства у Росії Ніна Дмитрієва, – были в основном направлены на "спасение" религиозно-нравственных основ христианского, прежде всего, разумеется, православного мировоззрения и со временем в трудах мыслителей так называемого "русского религиозного ренессанса" приобрели особое символическое значение и размах "национальной" идеи» (Дмитриева, 2007, с. 118). Однак попри беззаперечне значення цього руху, не варто обмежувати інтелектуальні процеси, що відбувались у Росії на межі XIX–XX ст. суто «релігійно-філософським ренесансом». До прикладу згадаймо низку академічних філософів-кантіанців (Олександр Введенський, Іван Лапшин, Володимир Лесевич, Георгій Челпанов та ін.), чия наукова діяльність у напрямі наукової філософії припала на другу половину XIX ст.

Уже для наступного покоління вчених відкрилися нові можливості для прийняття філософських ідей, що панували в Європі: з 1890-х рр. досить поширеною стала практика відряджень молоді до університетів Західної Європи, передусім – до Німеччини, де визначальним на той час філософським рухом було неокантіанство баденського та марбурзького спрямування (Дмитриева, 2007, с. 147–150). У цьому контексті варто згадати Богдана Олександровича Кістяковського (1868–1920), знаного філософа права і неокантіанця баденської школи, який навчався у Вільгельма Віндельбанда у Страсбурзі. Там під керівництвом останнього у 1899 р. він захистив дисертацію «Суспільство та індивід. Методологічне дослідження». У цій роботі та пізніших працях Б. О. Кістяковський здійснив із неокантіанських позицій критичне дослідження методології суспільствознавства, наголошуючи на доцільності звернення до принципів наукового ідеалізму, основним з яких він вважав норми належного у теоретичному мисленні та практичній діяльності, на противагу необхідності у природі та, як наслідок, природничих науках (Кистяковский, 1907).

Зазначимо, саме до цього покоління мислителів належав і Є. В. Спекторський. Зупинимося детальніше на перших кроках наукового шляху цього філософа, аби прослідкувати генеалогію неокантіанських ідей у його ранній творчості.

Початок академічної кар'єри Є. В. Спекторського пов'язаний з юридичним факультетом Варшавського університету, де він здобув вищу освіту (1893–1897), а згодом працював на посадах в. о. доцента, доцента, екстраординарного професора (1903–1914) (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007, с. 126). Вагому роль у фаховому становленні Є. В. Спекторського відіграв професор кафедри державного права Олександр Львович Блок (1852–1909) (батько відомого поета), під керівництвом якого він підготував і захистив кандидатську роботу з права «Жан-Жак Руссо как политический писатель» (1897). Як зазначають біографи мислителя, «…влияние А. Л. Блока стало решающим в становлении Спекторского как ученого. Фактически, его главные сочинения окажутся во многом попыткой реализации идей учителя, нереализованных в неоконченной А. Л. Блоком докторской диссертации» (Михальченко & Ткаченко, 2008, с. 73). Варто зазначити, що останній, як засвідчують спогади сучасників, мав доволі важкий характер, що, ймовірно, і зумовило те, що Є. В. Спекторський був єдиним учнем О. Л. Блока за всю його тривалу академічну діяльність (Михальченко & Ткаченко, 2008, с. 65). Після смерті свого наставника (у листопаді 1909 р.) Є. В. Спекторський написав про нього книгу «Александр Львович Блок, государствовед и философ» (1911), де, з-поміж іншого, згадав і його незавершену докторську дисертацію «Политика в кругу наук» (за свідченнями інших сучасників – «Политика в круговороте философской критики» або «Коренные вопросы теоретической политики») (Михальченко & Ткаченко, 2008, с. 67), текст якої, на жаль, втрачено. Судячи зі спогадів, О. Л. Блок визнавав етику, естетику, право, які традиційно відносять до гуманітарних дисциплін, точними науками. Метою його дисертаційного дослідження було створення та обґрунтування класифікації наук, а також визначення особливого місця політики серед інших галузей знання. Зазначимо, що пошуки та обґрунтування раціональних засад етики і суспільствознавчих наук, а також спроба класифікувати науки стали однією з наскрізних тем творчості й Є. В. Спекторського на різних етапах його життя. Це свідчить про значний вплив О. Л. Блока на формування його наукових зацікавлень у студентські роки та на початку академічної кар'єри, відгомін якого зберігався й упродовж подальшої творчої діяльності філософа.

Після закінчення юридичного факультету саме за клопотанням О. Л. Блока Є. В. Спекторського було залишено у Варшавському університеті для підготовки до професорського звання по кафедрі державного права (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007, с. 76). Так само за

сприяння О. Л. Блока Міністерство народної просвіти надало професорському стипендіату Є. В. Спекторському закордонне відрядження з 1 січня 1902 р. строком на два роки. Виїхавши наприкінці 1901 р. з Варшави, упродовж згаданого періоду вчений побував в університетах Гейдельберга, Парижа, Страсбурга, Цюріха, Берліна (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007, с. 88). Згідно з інструкцією О. Л. Блока, йшлося насамперед про відвідування занять із державного права. Перше наукове відрядження мало тривати до 1 січня 1904 р., але Є. В. Спекторський змушений був достроково повернутись до Варшави й обійняти посаду в. о. доцента кафедри енциклопедії та історії філософії права (Ульяновський, Короткий, & Скиба, 2007, с. 100). Наступні поїздки відбулися вже влітку 1904 р., а також на різдвяних канікулах у 1905 р. і впродовж 1906–1907 рр. Для роботи над магістерською та, згодом, докторською дисертаціями Є. В. Спекторський також клопотав про отримання кількох закордонних відряджень у період з 1909 до 1913 рр. Прямих свідчень про те, що вчений слухав лекції когось із тогочасних «зірок» філософії (до прикладу, Ґеорґа Зіммеля у Берліні, Куно Фішера чи Ґеорґа Еллінека в Гейдельберзі) наразі немає, однак є всі підстави стверджувати таке: Є. В. Спекторський чудово орієнтувався у тогочасних філософських тенденціях, і популярність та розробка критичного ідеалізму у провідних університетах Західної Європи мали суттєвий вплив на ідейне спрямування досліджень вченого та його викладацької діяльності.

Спираючись на аналіз «варшавського» лекційного матеріалу Є. В. Спекторського, а також низки статей, безпосередньо пов'язаних із проблематикою осмислення та раціонального обґрунтування наук (особливо – суспільних) критичною філософією, можемо виділити окремий «неокантіанський» етап у творчості філософа (1903–1910 рр.), під час якого він, за власним свідченням, «...находился под сильным влиянием неокантианства, именно его марбургского разветвления с Г. Когеном и П. Наторпом во главе» (Спекторский, 2006, с. III). Так, неокантіанські впливи відчутні вже в курсі лекцій Є. В. Спекторського «Энциклопедия экономических, юридических и политических наук», збережену літографічну версію якого датовано 1903 р. (Спекторський, 1903). У лекційному матеріалі філософ наголошує на потребі критичної рефлексії щодо науки взагалі, її мети та засобів, критеріїв і методів. «Верхньою межею» неокантіанського періоду у творчості Є. В. Спекторського можемо вважати рукопис «Вопросы критики и теории общественных наук» (датований 1910-ми рр.), що становить другу (неоприлюднену) частину його праці «Очерки по философии общественных наук. Вып. 1. Общественные науки и теоретическая философия», виданої у Варшаві в 1907 р. (Спекторский, 1907). Рукопис демонструє звернення мислителя до принципово іншого методу дослідження – генетичного, який буде сповна реалізовано у його двотомній монографії «Проблема социальной физики в XVII столетии» (перший том видано у 1910 р., другий – у 1917 р.). У той же час, визначення критичної філософії та формулювання її завдань багато в чому зберігають напрям філософування, заданий марбуржцями.

Нагадаємо, для неокантіанства (інтелектуального руху в Німеччині з середини XIX ст. до 1920-х рр.) критична програма мала низку спільних положень, незважаючи на розходження в акцентації тих чи тих проблем. Зокрема і баденським, і марбурзьким неокантіанцям ішлося про першість теорії пізнання серед інших філософських дисциплін. У зв'язку з цим обидві школи покладали на філософію завдання відрефлексувати об'єктивне значення суб'єктивного пізнання, вказавши при цьому підстави цієї значущості; здійснювали розробку теорії та методології науки на основі кантівського трансценденталізму – з належною увагою до розгляду останніх досягнень та проблем наук; намагалися позбавити теорію пізнання від психологізму, розмежувавши компетенцію філософії та психології і розробляючи концепцію «чистого» суб'єкта як основи пізнання. Неокантіанці обґрунтовували та обстоювали також раціональність культурного життя, чим відома в першу чергу (однак не лише) баденська школа. Теоретичні відкриття у галузях природничих наук, узятих за зразок, були застосовані для легітимації та настанов щодо суспільних наук і культури загалом (Дмитриева, 2007, с. 62–63).

Варто зазначити, що для неокантіанців марбурзького напряму ключовим було питання трансцендентального методу, за допомогою якого філософські положення отримують своє обґрунтування. Насамперед, це зведення науки, етики, мистецтва, релігії до «історично доказових фактів» (Natorp, 1912, с. 196) та їхнє теоретичне осягнення в контексті культури і практичного суспільного життя. Беручи за точку відліку науку чи досвід як «факти» пізнання, марбуржці перетворюють її на проблему і визначають логічні передумови для їхнього обґрунтування (Рубинштейн, 2003, с. 436), формулювання для них «чистої» основи. Як зазначав один із засновників

руху Пауль Наторп, метою філософії є виключно творча робота з покладання різноманітних об'єктів і водночас осягнення й обґрунтування цієї роботи в її «чистій» законній підвалині (Natorp, 1912, с. 196–197). Важливо уточнити, слідом за Сергієм Рубінштейном, що для іншого видатного неокантіанця Германа Когена наука (зокрема математика й математичне природознавство) є передусім тією даністю, яку обґрунтовує трансцендентальний метод. Крім того, з наукою тісно пов'язана логіка, адже всі принципи і категорії логіки невіддільні від конкретного наукового матеріалу, і ця неперервність і єдність пізнання є необхідною умовою останнього (Рубинштейн, 2003, с. 441–442). Тож сцієнтизм і глибоке переконання у науковості філософії є одними з визначальних рис неокантіанства, в якому логіка наукового пізнання визнається за конститутивне ядро філософії (Дмитриева, 2007, с. 57).

Вкрай показовим для неокантіанців загалом і марбуржців зокрема видається підхід до проблеми «речі в собі», яку вони розуміють як предмет, що нескінченно підлягає визначенню, завжди «заданий» і ніколи не даний у пізнанні. У їхньому тлумаченні поняття «речі в собі» набуває нового значення граничного поняття, «безмежного завдання» пізнання, того регулятивного принципу, що слугує уніфікації множинності досвіду (Дмитриева, 2007, с. 40–41). Такий підхід дає змогу неокантіанцям обґрунтувати процесуальність і нескінченність наукового пізнання та культурної творчості (Natorp, 1912, с. 208).

Як засвідчують праці Є. В. Спекторського 1900-х рр., він високо оцінював «критичний ідеалізм» марбурзької школи, що сповідує ідеалізм «в наиболее чистом, свободном от метафизики, строго методическом и критическом смысле этого слова...» (Спекторский, 1905, с. 385). Саме така філософія «...должна дать отдельным наукам то именно, в чем они нуждаются: строго критические принципы объективного понимания и указать пути к их осуществлению» (Спекторський, 2001, с. 329).

Як зазначав Є. В. Спекторський, критичний ідеалізм, відмовляючись від метафізики, догматизму, віри в трансцендентне, не вдається до скептицизму, а знаходить опертя «в чистых, автономных идеях разума, свободного от каких бы то ни было внешних опор и авторитетов.., и только в самом себе, в своих собственных логических требованиях находящего ручательство своей истины и достоверности» (Спекторский, 1905, с. 386). Ідею він розуміє цілком у рамках неокантіанського трактування – як «принцип нашего сознания», завдання, яке свідомість самостійно ставить перед собою й яке завідомо неможливо реалізувати сповна, що, очевидно, було б неприйнятним для критичного розуму. «Это сообщает всему, что делается во имя идеи, характер бесконечности» (Спекторський, 2001, с. 331), а непізнаваність «речі в собі» вберігає науку від догматичного сну, спонукаючи до нових досліджень, жодне з яких не може визначити її до кінця. З огляду на це, ідея дає «…не столько положительную, сколько отрицательную квалификацию всему эмпирически достигнутому» (Спекторський, 2001, с. 332), і має принципово формальний характер, вказуючи, яким чином наукам слід опрацьовувати емпіричні дані, однак у жодному разі не додаючи фактичного знання, таким чином підважуючи твердження матеріалізму про те, що досвідний матеріал є кінцевою істиною. Отож, «не эмпирический материал вносит смысл в наш ум, а, напротив, наш ум, и он должен быть возможно более полнейшим хозяином этого материала» (Спекторський, 2001, с. 338). Вчений підкреслює автономність розуму і стверджує, що для критичної філософії існує лише той сенс, який ми встановлюємо за допомогою власних пізнавальних ресурсів; більше того, критична філософія «…не признает иных норм должного, кроме тех, которые могут вытекать из требований нашего собственного разума» (Спекторський, 2001, с. 331). Це дає змогу звільнитися від догматизму, метафізики, матеріалізму і, здійснивши негативну критику, побачити перспективи побудови наук (передусім – суспільних), зокрема шлях «для внесения в обществоведение регулятивных принципов социального идеализма» (Спекторський, 2001, с. 339). Із цим шляхом філософ пов'язує перспективи прояснення питань про суспільне минуле, а також оптимізм щодо майбутнього.

Своєрідною «наукою про науки», загальною теоретичною базою для наук, що надає поняття про цілі й засоби пізнання, Є. В. Спекторський вважав «енциклопедію наук», під якою розумів не лише зібрання дисциплін та їхню класифікацію за предметом або методом. У статті «О задачах обществоведения» (1904) він спеціально наголошував на винятковій ролі кафедри енциклопедії юридичних, політичних, а також економічних наук, яка полягає у критиці пізнання та об'єднанні наук під загальним поняттям науки (якомога об'єктивнішим), вирішення суперечок між науковцями на основі спільних, принципово нескінченних завдань. Саме ці регулятивні ідеї, уявлення про завдання науки як таке, що

«должно основываться как на данных истории философской критики, так и на логическом понятии науки, ее целей и средств» (Спекторский, 1903, с. 12–13), становлять критерії для «суду» енциклопедії над окремими науками та їхніми методами.

Близьким за змістом до «критичної філософії» та «енциклопедії наук» у Є. В. Спекторського є поняття «наукової філософії», покликаної прояснити науку не як історичне та психологічне явище, а з позиції розгляду її як «вічного ідеалу». Наука є нескінченним пошуком істини, адже «истина для науки – это не более, как всегда неосуществленная идея, руководящий принцип, или задача всякого исследования» (Спекторский, 1904, с. 145), тож її поняття ніколи не може бути вичерпане нашим фактичним пізнанням. У цій ситуації «наукова філософія» покликана здійснити рефлексію науки як регулятивної ідеї нашого пізнання. І саме ідеалом науки, відрефлексованим «науковою філософією», мають керуватися науковці, аби їхня діяльність була якомога ближчою до істини, адже «наукова філософія», на переконання мислителя, «служит не личным потребностям субъекта, а транссубъективным целям достоверной науки. Сообразно с этим она прокладывает дорогу специальным наукам, предостерегает их от ошибок и непроизводительной траты труда, подводя итоги достигнутым ими результатам, и намечает научные проблемы будущего» (Спекторский, б. д. Об объективности, достоверности, единстве науки, арк. 3–3 зв.). На думку Є. В. Спекторського, лише орієнтація на регулятивні ідеї в будь-якому дослідженні може зробити пізнання свідомим та, як наслідок, результативним, таким, що впорядковує хаос досвідних даних.

У природничих науках мова йде про ідею природи, яка й забезпечує єдність природничого знання, незважаючи на специфікацію різних галузей, а також вподобання та переконання окремих науковців, які врешті «объединены сознательным стремлением реализовать своими трудами одну и ту же идею – идею единой закономерной природы» (Спекторский, 1904, с. 160). Однак не такою очевидною є ситуація у суспільних науках, які часто у прагненні до аналогічного природничим дисциплінам ступеня наукової достовірності сліпо запозичують їхні поняття та методи, не враховуючи специфіки власного предмета, або хибно її витлумачуючи. До складу суспільних наук (або суспільствознавства) Є. В. Спекторський зараховував етику, юридичні, політичні та економічні науки (Спекторский, 1903, с. 11–12). Філософ переконаний, що визначальною рисою суспільних наук, яка відрізняє їх від наук природничих, є погляд на людину як на моральну, тобто вільну істоту: «…поскольку тот же человек проявляет сознание и ставит самому себе и другим людям те или иные цели или же подчиняется целям других, иными словами, поскольку он является существом нравственным, он выходит уже за поле зрения естествознания и вызывает необходимость специальной точки зрения и специальной науки, науки нравственной, или обществоведения» (Спекторский, 1904, с. 152–153). Разом із тим, попри специфічність предмета дослідження, суспільні науки можуть користуватися науковим інструментарієм природничих наук. Вчений зауважує, що суспільствознавство, так само як і природознавство, виявляє причинно-наслідкові зв'язки, але уже не між фізичними причинами і фізичними наслідками, чи фізичними причинами і моральними наслідками, а між моральними наслідками і моральними причинами.

Подібно до ідеї єдиної закономірної природи у природознавстві, у суспільствознавстві центральним регулятивним принципом дослідження є ідея всього суспільства. Вона є невизначеною, що й зумовлює брак єдиної теоретичної мети та різнорідні дослідження. Як зауважує Є. В. Спекторський, «если бы мы ясно и сознательно поставили перед нами проблему общества как руководящий принцип нашего понимания и поведения, мы бы могли оказаться судьями нашего прошлого и демиургами, строителями всего нашего будущего» (Спекторский, 1903, с. 164). Тож, на думку філософа, особливо важливою у суспільствознавстві є проблема належного. Сама по собі дійсність позбавлена мети; її висуває наука. Мета лише вказує напрям, в якому потрібно видозмінювати дійсність, отже, є формальною.

Таким чином, наголошує філософ, «кроме истины существования, обществоведы должны созидать еще истину долженствования, кроме истины фактической или исторической – истину рациональную. Это открывает им и рациональный путь к объективности, именно путь логического доказательства. Объективно должного нельзя показать в эмпирической действительности; зато его можно – и в этом состоит вся проблема – доказать» (Спекторский, 1904, с. 159). Вимір ідей як регулятивних принципів є раціональним дискурсом, де доведення відбувається за логічними законами й, отже, має таку характеристику, як необхідність. Царина необхідного, як зауважує Є. В. Спекторський, є цариною виключно раціонального; до неї належать логічні

та математичні закони. Натомість історичний матеріал, яким оперують суспільні науки, за своєю природою не має таких властивостей.

Тому особливу роль у становленні суспільних наук здатна і повинна відігравати етика, яка, на переконання Є. В. Спекторського, має стати «математикою суспільствознавства». Наукова етика є не лише можливою, а й необхідною як теоретично (для становлення знання про суспільство як справжньої науки), так і практично, адже без наукових засад неможливо забезпечити розумну основу приватного та суспільного життя (Спекторский, б. д. Проблема чистой этики, арк. 1). Справжнім вирішенням етичних завдань може вважатися лише наукове розв'язання проблеми, однак, зауважує філософ, ті спроби, які відомі нам з історії філософії, не можна назвати задовільними. Зокрема І. Кант, який досягнув найзначущого результату в цьому напрямі, допустив певну міру психологізму та суб'єктивізму, залишивши метафізичні елементи в моральній сфері.

Отже, постає запитання: чи можлива наукова етика у принципі? Аргументів «проти» не бракує, однак усі вони спростовні. По-перше, достовірні наукові істини є деонтологічними, що властиво й етиці. Це не метафізичні твердження, а методологічний принцип, необхідний для будь-якої науки. По-друге, «этика, как и математика, – зауважує мислитель, – это наука чистая, т. е. такая наука, достоверность которой трансубъективна и поэтому необходима» (Спекторский, б. д. Проблема чистой этики, арк. 2), тобто вкрай важлива для суспільних наук, яким бракує чітко поставлених формальних цілей та відрефлексованої регулятивної ідеї, що спрямовувала би ці науки в потрібному напрямку. Практично ж наукова етика необхідна, адже без неї неможливо вирішити проблему майбутнього (Спекторский, б. д. Проблема чистой этики, арк. 3–3 зв.). Отже, етика може бути не емпіричною, а лише чистою наукою, з принципами, які мають математичну точність: «Такие принципы должны выводиться из чистой мысли и зависеть единственно от ее собственных законов» (Спекторский, 1905, с. 385), а не від емпіричних даних.

Розробка наукової етики уже мала місце в історії філософії і належить неокантіанцям, що спрямували свої зусилля на очищення Кантової філософії від метафізики та психологізму. Є. В. Спекторський зазначає, що винятковими є досягнення неокантіанців і в етичній проблематиці: «Нравственная, а следовательно и общественная философия марбургской школы может быть охарактеризована двумя словами: это философия гуманизма и просвещения; это вера в человека – по крайней мере в возможного и необходимого человека, как существа действительно разумного» (Спекторский, 1905, с. 393).

Попри загалом прихильне ставлення до маржбурців та критичного ідеалізму (підтвердженням цього є згадані вище друковані праці та рукописи), Є. В. Спекторський дотримується кантівської настанови і вельми критично аналізує другий том праці Г. Когена «Система філософії» – «Етика чистої волі».

У центрі міркувань неокантіанця – «ідеальне діяння» волі, незалежне як від матеріального світу, так і від емоційного життя дієвця. Однак воно незалежне і від розуму, що, як зазначає Є. В. Спекторський, неминуче приводить автора до психологізму (Спекторский, 1905, с. 397). Так, він наполягає, що з погляду критичного ідеалізму головною має бути мета, а не діяння: «Только они, т.-е. цели, могут быть вполне идеальными и только они могут быть установлены с совершеннейшей чистотой и прозрачной ясностью» (Спекторский, 1905, с. 397). Проблематичним також постає зв'язок логіки та етики, адже перша для Г. Когена є логікою лише природознавства (Спекторский, 1905, с. 398). Однак моральний світ і природна дійсність узгоджені через «головний закон істини», який, у результаті, встановлено Богом. Для Є. В. Спекторського раннього періоду такий постулат не є прийнятним, адже наукова етика, як було показано вище, є, в його розумінні, можливою і необхідною, і логіка, яка відіграє в її обґрунтуванні далеко не останню роль, є однаковою і для моралі, і для природознавства.

Натомість з огляду Г. Когена етика потребує «позитивного наукового факту» (яким для логіки є математика і засноване на ній природознавство), і таким фактом він вважає правознавство, юридичну дію (Спекторский, 1905, с. 401). Отже, якщо узагальнити схему Г. Когена, то аналогом математики у природознавстві буде правознавство у моральних науках, а логікою – етика.

Для Є. В. Спекторського такий підхід є предметом принципової критики: «...достаточно вспомнить генезис современного правоведения, – зауважує він, – и тогда само собою станет очевидным, что, несмотря ни на какие уверения догматиков-юристов, будто они действительно занимаются

математикой, оно в высшей степени не математично» (Спекторский, 1905, с. 401). Саме на основі генетичного погляду на правознавство він доводить, що ствердження позаісторичності та математичної необхідності правознавства є хибним (Спекторский, 1905, с. 401–407). Необхідною у правознавстві може бути лише мета, що дедукується з чистої етики. Математикою має бути сама чиста етика, основана на логіці, а не на метафізиці; саме вона повинна стати основою для правознавства, а не навпаки: «чистой этике нечего ожидать математической достоверности от современного факта догматического правоведения. Она сама должна стать нравственной математикой и таким образом служить синтетическою принципиальною опорою для всякого правопонимания, единственно возможной точкой зрения для правильной юридической перспективы, черпая в свою очередь свои первые основания не в смутном "основном законе истины", иначе именуемой Богом, а в прозрачном роднике чистой логики» (Спекторский, 1905, с. 408).

Не приймає Є. В. Спекторський і тези Г. Когена про те, що держава є постулатом чистої етики. З тих самих міркувань, що й універсальність правознавства, він наголошує на історичності та відносності будь-яких державних утворень (Спекторский, Из области чистой этики, 1905, с. 409–412). У Г. Когена також йдеться про ідеал правової держави, однак для Є. В. Спекторського це – крок від чистоти та об'єктивності етики, який означає лише об'єктивування історичного феномену та намагання ствердити його універсальне значення.

Підсумовуючи зазначене, можемо стверджувати, що рання творчість Є. В. Спекторського позначена рецепцією критичного ідеалізму, як він постав у неокантіанців марбурзької школи. Хронологічно його перебування під впливом неокантіанства збіглося з розквітом цього філософського руху в Європі та зміцніло завдяки безпосереднім контактам з осередками неокантіанства та заглибленню в західне інтелектуальне середовище під час закордонних стажувань та наукових відряджень. Крім того, вагому роль у спрямуванні наукових пошуків Є. В. Спекторського у ранній період творчості відіграв його вчитель О. Л. Блок, захоплений питанням про природу та класифікацію суспільних наук, їхню взаємодію з природничими. Тож не дивно, що за змістом ранні роботи Є. В. Спекторського зосереджені навколо вирішення питань методу та об'єктивності наук за допомогою критичного ідеалізму, потрактованого на засадах неокантіанської філософії. Разом із тим, поділяючи вихідні принципи останньої, Є. В. Спекторський, як з'ясовано вище, не був її сліпим наслідувачем. Виразне свідчення цього – його критичне сприйняття етичного вчення Г. Когена і прагнення обстояти «чистоту» етики.

Список посилань

Дмитриева, Н. А. (2007). *Русское неокантианство: «Марбург» в России. Историко-философские очерки.* Москва: РОССПЭН.

Зеньковский, В. В. (1975). Е. В. Спекторский. В Н. П. Полторацкий (Ред.), *Русская религиозно-философская мысль XX века. Сборник статей.* Питтсбург: Отдел славянских языков и литератур Питтсбургского университета.

Кистяковский, Б. А. (1907). В защиту научно-философского идеализма. *Вопросы философии и психологии, 86*, 57–109.

Михальченко, С. И., & Ткаченко, Е. В. (2008). Е. В. Спекторский и А. Л. Блок: история взаимоотношений. *Lublin studies in modern languages and literature, 32*, 58–74.

Рубинштейн, С. Л. (2003). О философской системе Г. Когена. В С. Л. Рубинштейн, *Бытие и сознание. Человек и мир* (с. 428–452). Санкт-Петербург: Питер.

Спекторский, Е. В. (1903). *Энциклопедия экономических, юридических и политических наук. Курс лекций.* (Ф. 43, № 10). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Спекторский, Е. В. (1904). О задачах обществоведения. *Вопросы философии и психологии, 72*, 143–161.

Спекторский, Е. В. (1905). Из области чистой этики. *Вопросы философии и психологии, 78*, 384–411.

Спекторский, Е. В. (1907). *Очерки по философии общественных наук. Вып. 1. Общественные науки и теоретическая философия.* Варшава: Тип. Варшавского учеб. округа.

Спекторский, Е. В. (2006). *Проблема социальной физики в XVII столетии* (Т. 1. Новое мировоззрение и новая теория науки). Санкт-Петербург: Наука.

Спекторский, Е. В. (б. д.). *Об объективности, достоверности, единстве науки и об общественных науках. Заметки.* (Ф. 43, № 33). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Спекторский, Е. В. (б. д.). *Проблема чистой этики и ее достоверность.* (Ф. 43, № 31). Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Спекторський, Є. В. (2001). Кант і соціальна філософія (М. Л. Ткачук, упоряд., пер.). *Дух і Літера, 7–8,* 326–349.

Ульяновський, В. І., Короткий, В. А, & Скиба, О. С. (2007). *Останній ректор Університету Святого Володимира Євген Васильович Спекторський.* Київ: Вид.-поліграф. центр «Київський університет».

Natorp, P. (1912). Kant und die Marburger Schule. *Kant-Studien, 17,* 193–221.

References

Dmitrieva, N. A. (2007). *Russkoe neokantianstvo: "Marburg" v Rossii. Istoriko-filosofskie ocherki* [The Russian neo-Katnianism: Marburg in Russia. Historical-philosophical Studies]. Moscow: ROSSPEN [in Russian].

Zenkovskii, V. V. (1975). E. V. Spektorskii. In N. P. Poltoratckii (Red.), *Russkaia religiozno-filosofskaia mysl XX veka. Sbornik statei* [Russian religious-phislosophical thought of 20 century. Collected papers]. Pittsburgh: the Slavic department at the University of Pittsburg [in Russian].

Kistiakovskii, B. A. (1907). V zashchitu nauchno-filosofskogo idealizma [Defending scientifical-philosophical idealism]. *Voprosy filosofii i psikhologii, 86*, 57–109 [in Russian].

Mikhalchenko, S. I., & Tkachenko, E. V. (2008). E. V. Spektorskii i A. L. Blok: istoriia vzaimootnoshenii [E. V. Spektorskyi and A. L. Blok: history of relationships]. *Lublin studies in modern languages and literature, 32*, 58–74 [in Russian].

Natorp, P. (1912). Kant und die Marburger Schule [Kant and the Marburg school]. *Kant-Studien, 17*, 193–221 [in German].

Rubinshtein, S. L. (2003). O filosofskoi sisteme G. Kogena [On Herman Cohen's philosophical system]. In S. L. Rubinshtein, *Bytie i soznanie. Chelovek i mir* [Being and Conscience. Man and world] (pp. 428–452). Saint Petersburg: Piter [in Russian].

Spektorskii, E. V. (1903). *Entciklopediia ekonomicheskikh, iuridicheskikh i politicheskikh nauk. Kurs lektcii* [The Encyclopaedia of economical, juridical and political sciences. Course of lectures]. (F. 43, № 31). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].

Spektorskii, E. V. (1904). O zadachakh obshchestvovedeniia [On assessments of social science]. *Voprosy filosofii i psikhologii, 72*, 143–161 [in Russian].

Spektorskii, E. V. (1905). Iz oblasti chistoi etiki [From the area of pure ethics]. *Voprosy filosofii i psikhologii, 78*, 384–411 [in Russian].

Spektorskii, E. V. (1907). *Ocherki po filosofii obshchestvennykh nauk. Vyp. 1. Obshchestvennye nauki i teoreticheskaia filosofiia* [Studies on philosophy of social sciences. Number 1. Social sciences and theoretical philosophy]. Warsaw: Tip. Varshavskogo ucheb. okruga [in Russian].

Spektorskii, E. V. (2006). *Problema sotcialnoi fiziki v XVII stoletii (T. 1. Novoe mirovozzrenie i novaia teoriia nauki)* [The problem of social physics in 17th century. New outlook and new theory of science]. Saint Petersburg: Nauka [in Russian].

Spektorskii, E. V. (n. d.). *Ob obektivnosti, dostovernosti, edinstve nauki i ob obshchestvennykh naukakh. Zametki* [On objectivity, certainty and unity of the science and on social sciences. *Notes*]. (F. 43, № 33). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].

Spektorskii, E. V. (n. d.). *Problema chistoi etiki i ee dostovernost* [The problem of pure ethics and its certainty]. (F. 43, № 31). Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho, Kyiv [in Russian].

Spektorskyi, Ye. V. (2001). Kant i sotsialna filosofiia (M. L. Tkachuk, Per.) [Kant and social philosophy (M. L. Tkachuk, Ed.). *Dukh i Litera, 7–8*, 326–349 [in Ukrainian].

Ulianovskyi, V. I., Korotkyi, V. A., & Skyba, O. C. (2007). *Ostannii rektor Universytetu Sviatoho Volodymyra Yevhen Vasylovych Spektorskyi* [The last president of Saint Volodymyr University Yevhen Vasylovych Spektorskyi]. Kyiv: Vyd.-polihraf. tsentr "Kyivskyi universytet" [in Ukrainian].

Oksana Slobodian

RECEPTION OF THE MARBURG NEO-KANTIANISM IDEAS IN THE EARLY WORKS BY YEVHEN SPEKTORSKYI

This article concerns genealogy of ideas from the Marburg school of neo-Kantian philosophy in's early works in the context of intellectual and educational tendencies in Europe and the Russian Empire at the turn of the 20th century. Yevhen Spektorskyi (1875–1951) is known as a prominent philosopher and lawyer, professor, and the last president at the Saint Volodymyr University. Analyzing his early works, which were strongly connected to his teaching and scientific activities at the law faculty of Warsaw University, the author recognizes several key factors as the reasons for considerable development of the main neo-Kantian ideas of the philosopher. Firstly, Spektorskyi's research interests were strongly influenced by the intellectual communication with his teacher, professor, and lawyer Oleksandr Blok (1852–1909), whose research was concentrated on the idea of classification of the sciences and its further substantiating. Secondly, we know that at the beginning of 20th century Spektorskyi was on several long-term educational secondments in European educational institutions, which allowed him to immerse into intellectual life of that time. In the article, the author focuses on analysis of Spektorskyi's published works and unpublished manuscripts of the years 1903–1910. It is clarified that their main issues concern essential notions and arguments of critical idealism and its implications for the procedures of rational argumentation of sciences (mainly, social sciences) by setting ideal goals and clarification of regulative ideas for the social scientists in their research. The article also examines Spektorskyi's logical structure of critique of the founder of the Marburg school of Neo-Kantianism Hermann Cohen (1842–1918). The critique concerns the development of ethics as "mathematics of natural science" and argues for the creative and productive rethinking of neo-Kantian ideas by Spektorskyi.

Keywords: Yevhen Spektorskyi, Oleksandr Blok, Hermann Cohen, academic philosophy, Neo-Kantian philosophy, Warsaw University, critical idealism, scientific philosophy, encyclopedia of sciences.

Матеріал надійшов 02.09.2018